

Počítačová analýza desubstantív

Emil Páleš

Jazykovedný ústav E. Šúra SAV, Bratislava

Slovotvorná parafráza

O načrtnutie formalizmu na slovotvorné parafrázovanie sa pokúsil rad autorov. Všetky modely však zostali neúplné a iba čiastočne funkčné.

Podľa Doroszewského (1962) slovotvorná štruktúra zodpovedá syntaktickým vetným členom. Dokulil (1962) upozorňuje, že to tak je iba niekedy, a navrhuje vychádzať skôr z onomaziologických kategórií. Revzinová (1969) navrhuje robiť perifrastické substitúcie podľa jednoduchých vzorcov (*strellec + ten, kto strieľa, strelba + to, že sa strieľa, trestanec + ten, čo je trestaný*). To je však formulované iba so zreteľom na deverbatívne a deadjektívne substantíva a aj tam je toto jednoduché delenie nedostatočné. Popis sémantickej štruktúry deverbatív, ktorý by mohol slúžiť ako základ na tvorbu parafráz, vypracovala Buzássyová (1974). Pri desubstantívach sa ale rovnaký formálny aparát nedá použiť. Doroszewski (1962), Revzinová (1969), Dokulil (1962), Brodowska-Honowska (1967) a celý rad ďalších autorov na klasifikáciu desubstantív buď rezignujú, alebo ju spracúvajú neucelene.

Furdík (1978) predkladá 22 slovotvorných parafrázovacích vzorcov. Zo všetkých slovných druhov však spomína iba odvodené substantíva a pri desubstantívnych substantívach uzaviera, že „medzi základom a formantom slova môžu byť najrozličnejšie vzťahy, ktoré sa z derivátu „vyčítať“ nedajú.“

Synergický jav

Chceme ukázať, že jedným z limitujúcich faktorov je hlavne snaha vypracovať formálny aparát pre slovotvornú parafrázu len v rámci nejakej ohraničenej, jednoliatej podoblasti a obísť nevyhnutnosť zahrnúť do formálneho modelu jazyk ako celok. Práve pri desubstantívach sa zreteľne ukazuje, že ich nemožno riešiť bez toho, aby sme uvažovali súčinnosť širších súvislostí.

Všimnime si, od akého počtu rozličných faktorov závisí správne utvorenie parafrázy. Rozhodujúce faktory sa líšia od prípadu k prípadu. Len kategória slovného druhu svojimi kombináciami vytvára vyše tridsať hrubých slovotvorných typov. K tomu sa pridružuje význam desiatok prefixov, suffixov a cirkumfixov. Význam ďalej ovplyvňujú sémantické triedy zúčastnených zložiek. To ale nie je všetko. Na parafrázu nemajú vplyv iba vlastnosti fundujúceho a fundovaného slova. Treba uvažovať aj onomaziologické kategórie a väzobné vlastnosti slov, ktoré v slovotvornom hniezde genealogicky predchádzajú alebo nasledujú, alebo sa v ňom nachádzajú na inom mieste. Parafrázovač musí úzko spolupracovať so slovníkmi, synonymickým, štylistickým, frazeologickým a so slovníkom lexikálnych parametrov (Apresian,